

ERAKUSLEEZ

Bergara, 1978-IX-7

Irigoyen, A.

Nabarmena denez gradua duten seinalatzailleak erabiltzeko modua ez da bat berbera euskaldunen artean denboraren buruan desberdintasunak nabarmentzen joan direlako. Baina euskara batuan modu berberean edo gutxienez alde handiegirik gabe nola erabili finkatzea beharrezkoa dugu.

Zenbaitek egun pluralak honela erabiltzen dituzte: *hauk, horik, haik* nominatiborako, eta *hauek, horiek, haiek* ergatiborako. Beste zenbaitek, ordea, *hauek, horiek, haiek* kasu bietarako Gipuzkoako autore zaharren arauera. Egia esateko Hego Euskal Herrian ez da sekula egin kasu bien arteko bereizkuntzarik egin eta hori da gure hizkuntzaren iturri zaharreko ura. Berdintsu gertatzen da Ifar Euskal Herrian erabiltzeko bigarren mailako modu batzu gora behera.

Singularrak egungo saio honetan nominatibo eta ergatibo kasuei dagokienez ez ditugu gogoan hartuko, *hau, hori, hura* lehenengorako, eta *honek, horrek, hark* bigarrenerako erabiltzeak problema handiegirik ez baitu sortzen. Gehienez ere Ifarraldean *haur* dela autore zaharrenetan agertzen dena, alderdi batetik, eta bestetik *hunek* dela hedatuena. Baina hala ere esan beharra dago zenbait autore puntakok —Harizmendi, Etcheberri medikua, Haraneder...— *hau* forma ere erabili izan duela eta batasunaren izenean argi dago nondik jo, eta Etxeparek *honetan, honez, honela, honat, honegatic, honi*, eta halakoak dakartza *hunequi* formaren ondoan, Leizarraga-k bereizi egiten dituela seinalatzaillea eta artikulua, alderdi batetik *hunetan* eta horrelakoak sarturik, eta artikulua, alderdi batetik *hunetan* eta horrelakoak sarturik, eta bestetik *niri bekatoreoni*, S. Lvc., XVIII, 13. Badirudi, artikulua erabiltzeko moduak salatzen duenez, *hon-* forma

zaharragoa dela eta batasunaren izenean ez dut uste dudarik egin behar dugunik hautatzerakoan.

Plurala ikertu behar dugu. Bizkaiko autore zaharrek dakartzaten *oneek, orreek, areck / aek* ez ditugu eboluzionatuenak izanez gainera hegal batean gelditzen direlako. Ifarraldeko eta Hegoaldeko desberdintasuna da batera behar dena.

Leizarraga-k *hauk* eta *hek* berdin erabiltzen ditu kasu bietarako. *Horiak*, nominatiborako eta *horiek* ergatiborako, ordea. Nola osatu den bigarren gradukoa argi dago: *hori* datiboa zena nominatiborako erabilirik, *neroni* ere datiboa izanik nominatiborako erabiltzen den moduan, bigarren gradua ornitu zen gure hizkuntzan, horrela hiru gradu izatera iraganik, eta gero artikulua plurala erantsirik *horiak* sortu zen. Jakina, *-ak* artikulua izanik ergatibo kasuan *-ek* behar du Ifarraldean hango erabiltzeko moduaren arauera.

Ifarraldean, gure artean ondò dakigunez, ezagutzen dugun historian beti berezi izan dituzte deklinazioaren desinentziak eranstea *-ak* artikulua plurala markarik berretu gabe eta *-ek*, artikulua ergatiboaz markatua, Hegoaldean beti *-ak*, inolako berezkuntzarik egin gabe, bietarako erabiltzen dugun bitartean. Euskal literatura batuan berezkuntza hori egitea, ordea, bidezko deritzat tradizioz zaharrena, ugariena eta sendoena halako bidetik ibili izan diren autoreek sorturikakoa baita. Baina hau berok ez dute berezkuntza hori seinalatzaileekin egin izan, geroago batek edo bestek, artikulua erabiltzerakoan berezkuntza egiten zelako, seinalatzaileen erabiltzeko modua kutsatzeko joera izan badu ere.

Ithurry apezaren gramatikan, 1895, agiri dena sintomatikoa da. Alegia, *zuek* bigarren pertsona, *zu* singular bihurtuaren oposizioan jarri ahal izateko *-ek* marka plurala hartu zuena, azaltzerakoan *zuik* nominatiborako eta *zuek* aktiborako, hau da, ergatiborako ipintzen du. Baina nota batean dio: "Leizarraga, Axular, Chourio et la plupart des auteurs emploient *zuek*, vous (pl.), et pour le nominatif et pour l'actif". Eta horretan bat gatoz euskaldun guztiak Euskal Herriko punta batetik bestera.

Axular ere, Leizarragaren ondoan, bide berberetik dabil, *horiek* forma *zuek* delakoaren arauera ematen duela, ordea. Behin *horiok guztiok*, 359, darabil, Altuna-k ere bere hitzal-

dian seinalatu duenez, eta izan ere hala hala izan behar zuen, *hauk guztiok*, 286, *haur guztior*, 274, *haur beror*, 133, 275, *hauc beróc*, Leiz. Apost. Acteac, XXIII, 20, formen ondoan *horiék* ipiniz gero *-ek* delakoak ez baitu gradu pluralik markatzen, *hauk* delakoak markatzen duen bezala, eta hori hala izanik atrazioa sortu baita. Hala ere Leizarraga-k *horién gucion*. S. Lvc., XXIII, 21, dakar atraziorik gabe, baina gogoan izan behar dugu *hauen gucion*, S. Lvc., XXI, 12, ere izkribatu zuela eta *hauen* delakoan *-en* bukaerakoa desinentzia hutsa dela, < **haug-en*, eta ez duela zer ikusirik inolako plural markaturekin eta analogiaz bestean ere beste horrenbeste uste izan zezakeela mintzatzaileak. Zuek formaren ondoan ere bada *zuok* gradua markaturik.

Etxepare-k *hoc* ere erabiltzen du *hoyec* formaren zentzu berberean eta azkenengo honen segida bezala, baina hori ez dugu gogoan hartuko, *hauk* delakoaren laburpena, monotongazioaren bidez egina, besterik ez baita, *h-* suntsiturik artikululu plural gradu hurbileko izatera iragan dena, aurreko hitzarekin lotura sendoa izatea lortu zuen neurrian. Puntuari ikusi dugunez *-ok* artikululu pluralak berdin balio du lehenengo gradurako zein bigarreneako, *-or* singularrari gertatzen zaion bezala bezalaxe. Cfr. *gu vici garenoc*, Leiz., Corinthianoe. II, III, 11; *Apostolu deithu içateco digne eznaizenor*, id, Corinthianoe. I, XV, 9; *Ecen baldin norbeitic ikus baheça hi eçagutze duanor, iarriric agoela idolén templeco mahainean, infirmo denaren conscientiá ezta instruituren idolari sacrificatu diraden gaucetaric iatera?*, id, Corinthianoe. I, VIII, 10.

Eta hemen dator kontua, *-ok* gradu hurbileko artikululu plurala berdin erabiltzen da nominatiborako, marka gabe, zein ergatibo kasuaren balioz, eta inori, ez Ifarraldekorri, ez Hegoaldekorri, ez zaio inoiz burura etorri, ez lehen eta ez orain, baterako eta besterako forma bereziak erabili behar direnik, bakarra baita eta ez bikoitza, *-ak* eta *-ek* diren bezala. Aitzitik ez dira bikoitz seinalatzaileetan, alderdi batera uzten baldin badugu Leizarraga-ren *horiak*, inork gogoan ez duena jadanik, ez baita berezkuntzarik egiten *hauak* eta *hauek* alderdi batetik, eta bestetik **heiak* eta *heiek* / *haiek* formen artean, **hauak* eta **heiak* esistitzen ez den zakurraren gauerdiko ametsa bezalakoak baitira. Gutxiago dugu oraino **hauok* edo **hoiok*, erdaldunek esango luketenez "albarda sobre albarda" baita, *heiek* esistitzen dena den bezala.

Etxepare-k *hec* formaren ondoan *heyec* eta *hayec* txandakatu erabiltzen baitu ere zentzu bereberean jokatzen dute fra-sean duten funtzioaren aldetik.

Axularrek, alabaina, *hek* bakarrik erabiltzen du eta ezin erabil zezakeen besterik, genitibo edutezkoa *heken* egiten baitu, 149, eta *hauk* delakotik *hauken*, 172, azkenengo -k gogorra erdiko posizioan ere mantentzen dela, erdian ozena bilakatu beharrean ohitura zaharrez zen bezala, gero bokal artean eroririk (1). Leizarraga-k *hek* besterik erabili ezarren *hayén* egiten du, *S. Lvc.*, XXII, 47, baina *hauen* < *haug-en*, *Ezconcaz*, 3, eta Etxepare-k *hayen* eta *heyen*, azkenengo hau *hek* formaren normala < **heg-en*, -g- bokal artekoa eroririk [j] bat sortzen dela, cfr. *Christo, phentsa zac norc jo hauien*. Etcheberry, *Test.*, Bayonan 1874, 268 orr. Agian gero forma deklinatuatarik sortu da gero *heiek* egun ere pluralean ez baita argi bereizten zer den artikulua eta zer desinentzia. Etxepare-k, gainera, *huyen* < **haug-en* du, normala. Leizarraga-k, behar bada bide horretarik sorturik inoiz edo behin badakar *hauëc*, cfr. *persona saindu hauëc testificatu eta declaratu vkan dituzten promes hautan*, Leiz., *Bat bederac iaqviteco...*, *Advertimendva*, 7, baina era berean *hauey* erabiltzen du artikululu pluralezko datiboz, *Apocalyp.*, XXII, 18, Axularrek zuzen den bezala *hau* dakarren bitartean < **haug-i*. *Hautan*, ordea, beti ondo erabiltzen dute eta berdin *hautako*, *hautarik* eta abar, eta hau ondo dator artikululu gradu hurbileko plurala dutela deklinabideko leku denborazko kasuetan erabiltzen diren multzoekin, kontuan hartzen baldin badugu *hok* erabiltzen dutenek gero *hotan*, *hotako*, *hotarik*, eta abar, egiten dutela.

Berdin gertatzen da *hek*, *hetan*, *hetako*, *hetarik*, eta abar, zuzen erabiliekin ere. Etxepare-k *hequi* ere badakar, Leizarraga-k *hequin*, *S. Ioan*, XX, 24, *heçaz*, *S. Lvc.*, XXIII, eta *hauçaz*, *Apocalyp.*, IX, 10, eta Axularrek beti *hei heg-i* datiborako, artikululu plurala duen deklinazioan -ei, gorago

(1) Ondarrribian *gizonen* eta *gizonei* eta abar esan beharrean *gizonaken* eta *gizonaki* egiten dituzte, han Alvarrek eskaturik arrantzaleen munduko galderak Atlas baterako egin nituenean ikusi nuen bezala eta Bonaparte-k aspaldisko seinak-latu zuenez. Beran, ordea, Frantzisko Iñigo bertan bizi denak jakinerazi zidanez *itxlakeri*, *itxlakeri* esaten dute 'etxeei', 'etxeoi'.

Ez dago inolako dudarik forma hauk berriagoak direla Kanpionek bere gramatikan besterik uste bazuen ere. Azkue-k ere hontzat hartu zuen eritzi hori.

ikusi dugun *hau* formaren gisara, artikulu plural harbila duen deklinazioan *-oi*. Eta Leizarraga-k *hai* grafiaz erabiltzen duena agian *hei* irakurri behar da, baina ez dago argi. Edozein modutan ere latin berandukoan *ae* grafia *e* irakurtzen zen, baina Leizarraga-k zergatik ez zuen *e* izkribatu? Bere eritziz zuen etimologiagatik, *hayen* erabiltzen baitzuen genitibo edutezkoaren kasurako?

Oihenart-ek *horic* nominatiborako eta *horiec* ergatiborako, eta gisa berean *hauc* eta *auec*, n.º 488, eta *hec* eta *heiec*, erabiltzen ditu, baina galde egin dezakegu ea zergatik *hau-tan*, *hetaric*, *hetan* formak zuzen ematen dituen bitartean ea zergatik dakartzan gero *hauequin* eta halakoak? Ergatiboaren gainean eraikiak direla esan behar ote dugu? Jakina *horiegatic* dakarrenean zuzen dakar, zeren **horieg-gatik* delakotik < *horiegatik* sortzen baita, Etxepare-k ere hainbat kasu dakartzala halako egiturakoak eta Eibarko hizkeran ere sistema berdin berdina da. Eta **horieg*-formak nola, ergatibo baldin balitz, oposizioan dagoen beste kasu bat har lezake? Ez dut ezagutzen kasu bat bakarra bera ere ergatiboaren gainean eraiki denik. Gertatzen dena da **-eg-* artikulu zaharra dela, berdin balio zuena nominatiborako nahiz ergatiborako, gero *-ak* bikotea ere bazegoenez gero, Ifarraldean, eta han bakarrik, kasu biotarako distribuzio konplementarioan erabili izan badira ere. Hegoaldeko distribuzio konplementarioa ez da gertatzen, ordea, kasu biotan, beste era batera baitzik.

Joan den mendeko Etcheberri apezka, Test. 1874, neurri batean tradizio zaharraren atzetik doa, zenbait forma sistematik kanpokoz txandakatuz. Horrela beti *hauc* kasu bietarako erabili arren, inoiz *hauiec* *biec*, 403 orr. dakar, *hauien* eta *hauientzat* forma zuzenen ondoan. *Hec* delakoarekin berdintsu, *hetaric*, 41 orr., *heien*, 228 orr., *hetaco*, 621 orr., zuzenak darabiltzan bitartean baditu *hekien*, 120 eta 228 orr., *hekiei*, 120 orr., eta *heiekin*, 21 orr., eboluzionatuak ere Ifarraldeko aldakuntzak bide horretarik ibili izan baitira gutxi goiti beheiti, Bizkaian *on-*, *orr-* *ar-* / *a-* oinharri harturik eraiki diren plural berriak estabilitate handiagoa izan dutela, Gipuzkoan bezalatsu, autoreek bederen bazilazio gutxi izan baitute. Kardaberaz-ek, esaterako bazilazio aski nabarmena du *oek*, *oiek* edo *oriek* formen artean, azkenengoa behar bada literaturaren bidez Ifarraldetik iaragana. Beste alderdi bätetik

euren Bizkaiko forma berbera erabiltzen du eta ez *beren*. Gipuzkoa aldean erabiltzen dutenak uste dut *eren* esaten dutela. Satrustegi-k esan zidanez Arruazu bere herriko hizkeran ere Bizkaian bezala *eurok*, lehenengo eta bigarren gradurako, eta *eurak* gradu gabekoa erabiltzen omen dira. Edozein modutan ere esan beharra dago *eurok*, *eurak* formak Ifarraldean erabiliko balira ez zuketela inondik ere hastapeneko hirik izango, nahiz eta hastapeneko *b-* bat eroririk espero bazitekeen ere, zeren jatorrizko hitza, kategoria gramatikalez uztu baita berrekailu bihurtzeko eta halakoek galdu egiten baitute normalki jatorriz izan badute, cfr. *ihes albeileguite*, Leiz., *S. lvc.*, XXI, 21, *albeit* / *albait* berrekailua daramala < **ahal-bait* formatik sortua, Bizkaian *albait arinen* 'ahal den bestean arin'. Beraz, egungo egunez *h-* jartzen diotenek gaizki darabilte.

Zuberotarrek *hek* eta *haiek* formen ondoan *hurak* ere badute, azkenengoa *hura* formaren analogiaz plural bihurtua, eta txandakaturik erabiltzen dituzte. Badirudi *hurak* nominatiborako uzten dela *hura* formari gertatzen zaion bezala. Erabiltzeko modu hori bazter egiten da euskaldunik gehienentzat eta dudarik gabe, bestealderdi batetik, analogiaz soturikako berria da, egun euskara batuan *haik* zeharo berria nominatiborako batek baino gehiagok erabiltzen duena bezala, hobeto esateko, azkenengoa berriagoa. Ithurry apezak ere, kasu bien arteko berezkuntza bila zebilela, ez baitzitu horrela berezten, *hek* alderdi batetik eta *heiek* bestetik, baino, Oihenartek bezala, nota batean adierazirik: "Au lieu de l'actif *heiek*, ceux-là là-bas, on dit aussi *hekiek* (Duhalde, *Meditacioneac*, ed. 1809, 514)". Ikus bere gramatika, 1895, 16 orr. Leku berean *hoik* eta *hoiek* ipintzen ditu berezirik, eta ez *horik* eta *horiek*. Izan ere Ifarraldeko autoreetan Etxeparetik hasirik, *hoyec*, *boyen*, *hoyequi* ematen baititu, ez besteak, nahasian ibili izan dira. Ziberouko Egunariak, 1901, bietarikoak dakartza. Uste dut formazioaren aldetik *hoiek* normalagoa dela *horiek* baino. Lehenengoa *hauien* gisakoetarik sortu den bitartean bigarrena *hori* pluralizatua besterik ez da. Edozein modutan ere *horiek* formak gure artean, baita Hegoaldean ere, halako errespeto bat izan du historian zehar literaturako forma bezala.

Ezin utz dezakegu aipatu gabe Ifarraldeko testoetan indar berezi batez korritzen duen seinalatzailea, distribuzio

konplementarioz modu berezi batean dabilena: *hain, haina*, ergatiboa *hainac, haina hura, hainac* nominatibo plurala, *hainec* ergatibo plurala, zenbait autoreren erabiltzeko modu desberdinak bildurik. Cfr.

Ber- berrekailua ere hartzen du, *beraiñez, berainik*, eta abar. *Bertze* hitzari loturik ere badugu, *bertzaiñez*.

Horra, horra nun den aguertcen hain ikhusi nahi duzue-na irakurrerazten digu Etcheberry-k, *Test.*, Bayonan 1874, 177 orr.

Era hori ez da zeharo arrotza, ordea, Hego Euskalerrian eta garai batean badirudi eremu osokoa zela, zeren Micoleta bilbotarrak Bilboko euskaraz esaten baitu: ... *emasteagayti diño berrorc.* —*Ori ta berrori.* —*Enesat daucan obena da aymbaga egotea* '...por la muger lo diçe Vm. —Por la misma. —A mi me parece que lo mejor que tiene es estar sin ella', ed. 1897, 26 orr. Egun Bizkaian entzuten dena *ain barik* da. Gauza berbera.

Badirudi *hain* forma, *honen* eta *horren* parean erabiltzen dena ez dela berbera. Micoleta-k berezi egiten ditu onetarako *aen* erabilirik: *Bada selan xayguitenda aen goxeti, espadavil ondo* 'pues porque madruga tanto sino anda bueno?', 25 orr.

Agian *a* seinalatzailea inesibo fosilizatuz izan daiteke, gero palatalizatu edo eta ondoan despaltalizatu egin dela. Beste gradukoak *on-* bihurturik bestelako elementuak hartu dituen bezala hemen ere sistematik kanpo gelditurik zergatik ez zen egingo beste hainbeste.

Ikertu egin beharko litzateke elementu honi euskara batuan zer probetxu atera dakioken. Gutxienez seinalatzaileen sarri erabiltzeari astuntasuna kendu, sistematik kanpoko eremura iraganik.

Xabier Kintana-k "Posesiboak idazle zaharretan", *FLV* (1971), 75-80 orr., artikuluan Gabriel Aresti zenak erakutsi omen zion gai bat sakondu zuen, *neure, (h) eure* eta halako formen reflexibotasuna agirian ipinirik, Ifar Euskal Herriko autore zaharren erabiltzeko modua gogoan hartzen zuela. Eta izan ere Leizarraga edo Axular hartuz gero hori funtsean hala dela dirudi. Nik, orduan, Bizkaiko *Refranes y Sentencias XVI*-garren mendekoa ikertu nuen zenbait fitxa eginik eta han ez zela zeharo betetzen, Bizkaiko hizkuntza mintzatuan ere

betetzen ez den bezala, delako erregela ikusi nuen eta gainera Gipuzkoan oraindik okerrago, *nere neure, ene* formaren ordeztu eta zentzu beean erabiltzen dela eta berari esan nion. Edozein modutan ere ondo zetorrela literaturarako. Axularrek, gainera, *neurk, zeurk* eta horrelako bat edo beste dakartza Bizkaiko erara, guk *neuk, zeuk* eta abar, erabiltzen baititugu ergatiborako eta *neu, zeu* eta abar, nominatiborako eta gainera baita *neuri, zeuri*, eta abar, ere datiborako eta kasu horren ondoan ergatiborik baldin balego ezin izan Albiteteke pertsona bera —autore horietan halakorik ez da agertzen, dirudienez—. Harrezkero gai horrek nolabait kezkatu egin nau eta ene buruan beure lana egin du argitasun berriren bat aurkitzen nuela uste nuen bakoitzean (1).

Joan den mendeko Etchebery-k, *Testamet zaharreco eta berrico istorioa*, Bayonan 1874, delakoan ez du betetzen erregela, *bere*, singularizat hartzen duen forman izan ezik: *neure bequiac arquite baititu*, 242 orr., baina *egun batez nola Jesusec bere inguruan ikhusten baitcituen guizon batzu beren buruac behar bezalaco zauzcatenac eta bertceac errechki condenatoen cituztenac, erran ceien parabola hau*, 243 orr.

Esan beharra dago, alabaina, Leizarragaren norman, ez Axularrenean, horretan ez baitatoz bat, *queuroc* edo horrelako forma indartu bat, genitiboa ez dena, darabilenean, pertsona berari dagokion genitibo edutezko bat ondoan baldin badator, forma normala agertzen dela, bi aldiz pertsona bera halako erabil moldez ezarri behar izanez gero desberdinak ematen baititu: *Gero hereneco egunean queuroc gure escuz vncico appaillua egotz queneçan*, Apost. Acteac, XXVII, 19; *Ez sufficient garelacotz gure buruz cerbaiten pensatzeco, gueurorganic beçala*, Corinthianoe. II, III, 5; *Baina queuroc gure baithan heriotaco sententia vkan dugu*, Corinthianoe. II, I, 9, eta abar.

(1) Eskuratu berria dut Aita Villasante-k argitara duen *Estudios de sintáxis vasca*. Oñate 1978, eta bertan, 180 orr. hasirik L. Mitxelena-k izkribaturikako nota luze bat dator "Sobre los posesivos" titulua daramala, eta Aresti-ren beraren bidez jasorikako informazioz baliaturik huts eginik, geroago Rudold de Rijk-ek berremanikakoaren bidez argi uzten du bertan *neure, eure* eta horrelakoak reflexiboak zirela, eta *ene, hire* ez, lehenengo aldiz esan zuena Linschmann izan zela eta Schuchardt-en eskuz agertu zela elkarrekin 1900-garren urtean Leizarraga-ren lanak argitara zituztenean. Han etimologiak ere ematen dira, *neure, eure* direlakoak *ni-haur, hi-haur* formetarik datozela esanik. Beherago ikusiko dugunez Mitxelena-k ere baieztatu dituen etimologia horiek ez dira zuzenak ene ustez.

Gakizkion era hauen jatorria bilatzearen lanari.

Bere forma eta bere bikote den *beure*, beherago dokumentatuko duguna, honela osatua dago: *beur-* / *ber-* elementua alderdi batetik eta *-e* genitibo edutezkoaren marka nominalizatzailea bestetik. Beraz, *bere*, eta berdin *beure*, muga-tzailerik gabea da eta horrela esplikatzen da Leizarraga, Axular, Tartas, Haraneder, Harizmendi, Etcheberri medikua, eta abarrek, eta baita Ifarrean gure mendearen hastapeneko batek edo bestek ere, tradizio zaharrari eutsirik, jaube bakar-rari edo bat baino gehiagori dagokiola erabiltzea (2). Izan ere, alderdi batetik, *bere* ez da ez singularra, ez plurala eta ezta kolektiboa ere, baina bestetik ez du gradurik ere, R. M.^a.

Aita Villasante-k *Estudios de sintáxis vasca*, Oñate 1978, delakoan gai hau ukitzen du, Axularrek *bere* hirugarren pertsonarako, nahiz singularra nahiz plurala dela, erabiltzen duela oharturik, cfr. 185 orr: Hirugarren delako borretan ez dira pertsonak bakarrik sartzen, gauzak ere bai. Etcheberri medikuak latin ikasteko egin zuen lanean dio: "Icen-ordainen presunac cembat dira? Hirur, lehenbicoa, hala-nola *ego, nos*: Bigarrena, *tu, vos*: hirugarrena, *ille*; eta gaineraco guztiak", 281 orr. Edozein modutan ere, *bere*, aipaturikako zerbaiti edo gutxienez kontestean ulertzen den zerbaiti begira erabiltzen da, zerbait hori plurala bada ere, autore klasikoetan.

Joannes d'Etcheberri aipatu izanak beuregan oinharri harturik adierazi nahi nukeen beste gai bat azaltzeko bidea ematen dit. Hain zuzen ere hark dio: "Ordea icen propial *ius* akhabantça dutenac eguiten du vocatiuoa *i* batequin, eta Genitiuoa, biarequin, hala-nola *Antonius, Antonij, ô Antoni*", 125 orr. Hau "Algunas consideraciones sobre onomástica personal vasca", *Euskera* XXII (1977), 561-623 orr., lanean

(2) Ithurry-ren gramatikan, 1895, 15 orr. ohar bat dator dioena: "Au lieu de *berena*, les anciens auteurs, tels que Axular, Pouvreau, Chourin, Duhalde, disaient *berea*, exprimant ainsi par le même mot *le sien et le leur*". Azkue-k halakorik aipatu ere ez du egiten. Ikus dezagun exenplo bat edo beste: *Baina gauça hauen gucion aitzinetic bere escuac eçarriren dituzte çuen gainean*, Leiz., S. Lvc., XXI, 12; *ecen haiñec bere gorphutzac dorphequi tratatzen dituzte*, Haraneder, *Gudu izpirituala*, 1750, 31 orr.; *Hibaieac alchatu çuten / Berè voça cincinez: / Alchatu çuten, ô lanna, / Ecin ichil egonez*, Harizmendi, L'office de la Vierge Marie, ed. Vinson, 1901, 34 orr.; *Iraupen horrentzat halaber, Euskalzaleek bere ingurumenetan, eta Aphezek bere elizetan egiten dutena, ez othe lezake hauzaphez batek Herriko-Etchetik zortonez egin?* Martin Landereche, apn., *RIEV* (1908), 621 orr.

esan nuenaren alde dator bereziki 9 eta 41 numeroak daramatzen nota eta inguruetan.

Azkue-k berak, zehatz ikertu gabe, hirugarren graduko-tzat bazuen ere, cfrdo bestek ere, tradizio zaharrar. (1) nota. Haurra zergatik: lehenengo eta bigarrenengo pertsona izenorde-etan nahiz singularrezko nahiz pluralezko izan, *-eur* aldaera erantsirik agertzen denez gero *-neu(r) / neure*, *(h)eu(r) / (h)eure*, *geu(r) / geure*, *zeu(r) / zeure*— eskusioz hirugarrenean klasifikatza da edonori burura datorrena. Baina hori ez da horrela gertatzen lehenengo edo bigarren graduko seinalatzailea duten izen sintagma atxikirik erabiliz gero, seinalatzailei ez baitaie sekula sufijo bezala halakorik erantzen, hitz berezi bezala *bere* izan ezik. Horregatik zeharo normala da esatea: *langile honek bere etxean egiten du lo*, edo *langile horrek bere etxean egiten du lo*. Gorago aipaturikako autoreen arauera hontzat hartu behar dira, gainera, hurrengo fraseok: *langile hauk bere etxean egiten dute lo*, edo *langile hauk bere etxeetan egiten dute lo*, eta baita *langile hauk bere etxea dute*, edo *langile hauk bere etxeak dituzte*, eta abar ere, Pertsona izenordeekin, ordea, *nik neure etxean egiten dut lo*, edo *guk geure etxean egiten dugu lo*, edo *guk geure etxeetan egiten dugu lo*, eta baita *guk geure etxea dugu*, edo *guk geure etxeak ditugu*, eta abar ere, esan beharrean aurkitzen gara, *neure* eta *geure* formek, delako marka erantsirik dutenez gero, ez baitute lekuri uzten marka berberaren beste aldaera berriz erants-teko.

Gauza bera izan ezarren berdintsu gertatzen da gaztelaniaz aurrean jartzen den *su* forma edutezkoarekin ere. Hark, ordea, singularraren ondoan plurala du: *sus*. Baina pluraltasuna, hizkuntza romanikoetako numeroaren konkordantzia dela kausa, izen sintagma bereko sustantiboari begira dago eta ez beste nonbait jabea edo jabeak adierazirik agertzen denari.

Frantsesak, ordea, alderdi batetik *son*, *sa / ses* ditu eta bestetik *leur / leurs*, aurrekoaren singulartasuna edo pluraltasuna ere kontuan harturik. Nafarroako erromantze zaharrean, *so / sos* alderdi batetik eta *lur / lures* bestetik, izatera heldu zen (3).

(3) Cgr. Ricardo Ciérvide, *Primeros documentos navarros en romance*, 635, 63 orr. eta hurrengoak.

Alderdi batzuetan, Ondarroa, Lekeitio eta abar, *bere* zeharo baztertu dute ahozko hizkeretarik eta ordez *bera* delakoaren genitibo edutezkoa erabiltzen dute beti singularrerako eta *eurak* delakoarena pluralerako eta horrela gisa honetako fraseak entzuten dira: *gisón onek beren etxia dauko*, *gisón orrek beren etxiak daukos*, *gison ónek éuren etxia dauke*, *gison órrek éuren etxiak daukes*, eta abar. Fraseok Lekeitioko erara datoz. Arratia eta Mungia bitartean, ordea, *bere* eta *beren*, biak erabiltzen dira eta pluralerako *éuren*, bakarrik, beste hizkera batzuetan *béren*, azentua lehenengo silaban duela, erabiltzen den bezalatsu. Arrazoizkoa da pentsatzea lehenagoko denboretan forma bakoitzak bere lekua hobeto gordetzen zuela alderdi guztietan, baina edozein modutan ere mugatzailedunak beti eta edonon mugatzaile gabeari lekua kentzeko posibilitate osoa zuen, ez, ordea, mugatu gabeak mugatzailedunari, azkenengo hau frasean beharrezko bezala agertzen bazen. Horrela *langilearen beraren etxea*, edo *langile beraren etxea*, bakoitzak bere zentzua duela, esan behar da, eta ez **langilearen bere etxea*, edo **langile bere etxea*, azkenengook konkordantziaezagatik gramatikalitaterik ez baitute. Deklinabidearen leku-denborazko kasuetan, ordea, mugatuaren zentzua hartuarren artikulua singularrik eransten ez denez gero —inesiboa salbo—, *herri beretik*, *herri berera*, eta *herritik beretik*, *herrira berera* eta horrelakoak erabiltzen dira, baina beste alderdi batetik baita *herritik bertatik*, *herrira bertara*, eta abar ere, mendebal aldean esaten dugunez, gradu urruneko degradatua, artikulua alegia, agertzen dela. Artikuludunok gradu hurbila ere har dezakete: *hemendik bertatik*, *hortik bertatik*, eta abar, *hemendik bertatik*, *hortik bertatik*, eta abar ere zilegi direla, gradua galdua dutenez gero (4).

Kontuan hartu behar da gorago aipatu den Bizkaiko euskarazko *berén* (...) forma artikulua singularrez mugaturikakoa dela eta beste euskalkietako *beraren* delakoari dagokiola. *Beren* eta *éuren* formen ordeztasun, artikulua gradu gabekoari oposizioan *-o(r)* eta *-ok* gradudunak izatea gertatzen zaion bezalatsu, *berónen* eta *berórren*, lehenengo eta bigarren gradu

(4) Azkue-k bere hiztegian *berton*, 'enseguida, luego', Erronkariko Uztarroren bildurik dakar. Berdin itzul zazakeen erdarara 'ahora mismo'. Bizkaiko leku batzuetan, Ondarroan esaterako, *on* erabiltzen dute eta beste batzuetan *oin*, beste euskalkietan eta literaturan zabalago dabilen *orai(n)* adierazteko.

singularrerako alderdi batetik, eta *éuron*, gradu plural biotarako bestetik erabil daitezke.

Bizkaiko euskalkiari dagokionez argi eta garbi esan daiteke *ber-* eta *eur-* hastapenean agertzen diren txatalen distribuzio konplementarioa, lehenengoa singularreko eta bigarrena pluralerako erabiltzean datzala, numeroarekin zer ikusirik ez badute ere. Bergara eta inguruetan *erak* 'ellos' eta *erok* 'estos mismos, esos mismos' esaten hasten dira eta laburpenaren joera horrek Gipuzkoan zehar jarraitzen du, *nere* —*eni* edo *niri* formen lekua hartu duela—, *ere*, *gere* eta *zere* delakoetan gertatzen den bezalaxe

Beste euskalki batzuetan eta Gipuzkoan bertan *bérak* eta *bérok* erabiltzen da gure *éurak*, *éurok* formen ordez.

Ikus dezagun eskemen bidez nondik datorkeen ikertzen ari garen elementua eta hitz bezala eta berrekailu bezala dituen aldaerak:

*Bahur	}	<i>be(h)or</i>	{	<i>bior</i> (-)
				<i>eor-</i> (*- <i>eor</i>) > - <i>or-</i>
		<i>beur</i> (-)	{	(-) <i>ber</i> (-) > <i>bar-</i>
(-) <i>eu(r)</i> (-) > (-) <i>e(r)</i> (-)				
		<i>bi(h)ur</i> > <i>bir-</i>		
<i>Bior</i> (-)	}	<i>biorrogei</i> 'cuarenta', <i>biorrogeitamar</i> 'cincuenta', Land. (1562), Araba.		
		<i>biortu</i>		
		<i>biorri</i> (Adjetibo bezala berezi den partizipioa).		
<i>Bi(h)ur</i>	}	<i>bi(h)urtu</i>		
		<i>bi(h)urri</i> (<i>biorri</i> bezala) > <i>bi(h)urritu</i>		
		(Berriz partizipioaren marka harturik, <i>gaitzitu</i> , <i>otzitu</i> , <i>gazitu</i> eta abar, bezalatsu)		

bere (Genitibo edutezkoaren funtzioan mugatzailerik gabe erabiltzen dena. Beraz ez da ez singularra, ez plurala eta ez kolektiboa eta aipaturikako pertsona edo gauza bati edo bat baino gehiagori dagokio. Gradurik ere ez du. Deklinabideko desinentziak har ditzake gainean, baina mugatzailez orniturik agertzen ez baldin bada zenbait baikik ez ditu jaso ohi).

bere $\left\{ \begin{array}{l} \text{be} \\ \text{ere} \end{array} \right\}$ (Juntagailu bezala berezirikako aldaerak). L. Mitxelena-k, *FHV*, Donostia 1961, 20.2, 382 orr., elementu honen enklitiko izatea seinalatzten du. Ikus beherago *-ber* nola erabiltzen duten zuberotarrek.

ber(r)- (Zenbait seinalatzaile har dezake eta horrela ditugu: *bera*, *berak* —ergatibo kasuan Ifarrekoek *berek* egiten dutela— *beraur*, *beror* —sinon. *berau*, *berori*—, *berok*.)

(-)/ber(-) —sinon. *be(r)au*ek, *be(r)oi*ek—, *be(r)ai*ek, eta abar, *berbat* beste alderdi batetik. Sufixoak ere eransten zaizkio eta sustantibo, partizipio edo bestelakoen aurrean ere agertzen da, hala nola, *bertsu*, *berze* / *bertze* > *beste*, *berxko*, *ber gisan ber legen pian* —Zuberoan— *ber ekarri*, *berregin*, *berxin* —Erronkarin— *berhala* —Zuberoan—, *berdin* > *bardin berhain* / *berhaiñ* —Zuberoan—, *beraiñez* < *ber-aiñez*, instrumentala, *berenez bezalatsu*, *berainik*, *Berraiña* —Zigoitian—. Agian *berri berri* > *barri* delakoa partizipio fosilizatua izan daiteke eta gero *berritu*, *barritu* sortu, *gazitu* eta horrelakoen gisan. Eta baita *berriz*, *barriz*, *barriro* eta *berritan* bi aldiz ere. Azkenengo *berri* delako honek erromatarren garaira eramango ginduzke egia balitz, orduko izkrizioetan agertzen baita Akitanian. *Berr(h)etu* / *berratu* delakoak ere *berr-e* izan dezake oinharri gisa, agian *bere* formaren bikotea).

-ber, *halaber*, *ona den ber*, *soldado haur çure baduçu bér*, Tartas, *RIEV* (1907), 28-29 orr.

Beur (-)

beure (Genitibo edutezkoaren funtzioan mugatzailerik gabe erabiltzen dena. *bere* delakoaren forma zaharragoa da eta aldaera huts bezala, bata eta bestea txandaturuz, tes-to berean ager daitezke. *Beure* bakanagoa denez gero indargarri kutsuz orniturik dagoela ematen du, dagokion aipaturikako pertsona edo gauza, edo eta pertsonak edo gauzak, duen edo duten gradua dutela edo ez dutela, hurrunsko edo ilunsko gelditzen baldin bada edo badira bereziki. *Aita Borcorioc-ere badio Apostoluec progotchu guehiago equin ciotela Eliçari, preso ceudecilarican isquiribatu cituzten isquiribuez, ecen ez beure predicuez: In omnem terram exivit sonus eorum. Psalm. 18. Ceren bide hartaz hedaraci baitçuten bere omena, eta Christoren legue Saindua munduco bazter guztietara, Joannes d'Etcheberri, 1907-garren urteko edizioa, 69 orr. Ikus baita 84, 85 eta 86 orr. ere. Latinezko "suus, sua, suum" "berrea, beurea, Ec." bezala ematen ditu 134 orr., "Escuarazco hatsapenac latin ikhasteco" delakoan, eta parean "Tuus, tua, tuum. Hirea, heurea, edo hireac, edo heureac, çurea", "Vester, vestra, vestrum. Çuena edo ceuena, edo ceurea c." eta baita *enea* edo *neurea* formei dagozkienak ere.*

beur- (Gorago aipaturikako Etcheberri-k plural marka erantsirik ere badakar: "Singulariter: *Gen, sui.* berarena, edo berarenac, bare buruarena. Pluraliter: *Gen. sui.* beurena, edo beurenac, beure buruena, edo beure buruenac", eta abar, pluralekoetan *beur-* delakoa hautaturik, beherago "*Gen. ipsorum, ipsarum, ipsorum.* Berena edo hecberena, berenac, edo hec-berenac", eta abar, ematen dituela, ordea. Ikus 129, 131 eta 132 orr. Ithurry Sara-ko apezaren gramatikak, Bayonne, Biarritz 1895, 18 orr., *beuror* eta *beurorrek* biltzen ditu, bata nominatiborako eta bestea ergatiborako, seinalatzaile singular berbera dutela(H).

(H) "No. *beraur*, Ac. *beraurrec*". *Beraur* formak nota bi ditu: "Catéchisme souletin, édition de 1788, page 86 (Lardi. 11)" eta "Au lieu de *beraur*, et *beraurrec*, on dit aussi *beror* (A.), *berori* (P. 421) et *berorrek* (Lard., 11) ou *beuror* et *beurorrek* ou *beroni* et *beronek* (Lardi., 11) Lardi. laburpena Francisco Ignacio de Lardizabal-i dagokio, *Gramática vascongada*, San Sebastián 1856, baina hark dakarrena, *beraur* ez da, *berau* baino, eta dioen bezala *beronek*, *berori* eta *berorrek*, gradu biak berezirik. A laburpena Axularren *Gueroco guero* bigarren edizioari dagokio. P delakoa Pouvreau-ri, Philothea, 1662.

(-) eu (r) (-)
 eta
 eor- (* - eor)

eur(r)-, er-, eor(r)-. Sustantiboaren aurrean agertzen da *eurrtortz* Bizkaiko hitzean. Partizipioa eginik *eurtu* Erronkarin, radikala *eurt* duela, eta baita Bizkaiko *eurt egin, eurt eragin* eta *eurrez* instrumentala ere. *Eortu* Lizarraga Elkanokoak dakar Azkue-k hiztegian dioenez. Bizkaiko euskalkian, nabarmen agiri denez, pluralezko seinalatzaileak hartzen ditu, singularretarako *ber-* erabiltzen dela distribuzio konplementarioz. Horrela *eurok* dugu alderdi batetik, *hau* edo *horiei*, batzuei zein besteei berdin dagokiela, *berok* formari gertatzen zaion bezala bezalaxe, eta *eurak* bestetik. Bergaratik Gipuzkoa barruruntz *erok* eta *erak* laburtuak korritzen dute. Ez da sortu, ordea, *beraiek* eta bere gisakorik, dudarik gabe formazio berriagokoak hizkuntzaren historian.

-eu(r), -e(r)-, -or- (*Neu(r)(-), (h)eu(r) (-), zeu(r)(-), geu(r)(-)*, formetan lehenengo eta bigarren pertsonen dagozkien seinalatzaileei berreturik agertzen da (O). Bizkaiko euskalkian, beste zenbait

(O) Lehenengo pertsona singularra, begien bistakoa denez, *en-* forman ere agertzen da, genitiboa *ene*, datiboa *eni*, eta abar, baina *nik, nizaz* eta abar, distribuzio konplementarioz, eta dudarik gabe lehenengoza zaharra. Badirudi *ni* forma datibo nominatiborako erabilia besterik ez dela *neroni, zeroni, heroni, nerori* —beste batzuk *neror*— eta *hori* —azkenengo hau frogan bidez— diren bezala. Horretara lehenengo pertsona singularrak *-eur* berrekailua haturik **eneur* genduke eta gero *neur*. *Bere /beure* delakoa aipaturikako bati edo bati baino gehiagori, duen gradua duela, badagokio, hemen lehenengo pertsonari dagokio eta izan ere lehenengo pertsona horren forma itsatsirik gelditu da. Hastapenean itsatsi gabe zegokeen eta halako zerbait esan zitekeen benturaz: **en (b)eu(e) etsen nago* edo **zu (b)eu(e) etsen zaude*, euskal literaturaren arauera egungo egunean *horiek bere herrian daude* esan dezakegun bezala bezalaxe, edo eta *hau bere etxean dago*. Geroago, indarturik, *ni neu(e) etxean nago* eta gisa horretakoak erabili izan dira, dirudienez. Bizkaian, *neuk*, bakarrik doala esan badezakegu ere, *nik* formarekin alternantzia eginik —biak ergatibo kasuan—, indar gehiago emateko *nik neuk* esaten dugu, Leizarraga-k *nic neurorrec*, Corinth. II, X, 1, darabilen bitartean seinalatzaile gradua galdu gabekoa, artikulua hurbila, indargarri bezala erantsirik, aurreko formaren indarra erabiliaren erabiliz moteldu zen neurrian.

Bigarren pertsonari dagokion *eure* Leizarraga-k beti *h-* gabe dakar eta Etchepare-k bazilazioa du, baina gerokoek *h-* duela izkribatzen dute, eta badirudi *eur-* hutsa erabili izan zela horretarako, kontesto zabalagoan agerbazitekeen ere, baina edozein modutan ere Leizarraga-k bigarren pertsonari dagokiola darabilenean beti markatzen du bigarren pertsona hori beste alderdi batean, dela berboaren flesioan, dela *hi* seinalatzailea bera ere agerturik.

Jean Haranederren *Gudu izpirituala* delakoan, Tolosan 1750, gehienetan *çure* eta *gure* erabiltzen bada ere *çeu(e)* eta *geu(e)* erabil zitezkeen lekuan, inoiz edo

(-) eu (r) (-)
eta
eor- (* - eor)

berbatan gertatzen den bezala, azkenengo -r gal-
durik du, baina suntsitu gabe gelditzen da,
ordea, deklinazioko desinentzia harturik, hark
hastapenean -r-, bokal ondoan baizik nabar-
mentzen ez dena, baldin badu, hala nola *neure*,
eure, *zeure*, *geure*, *neuri*, *huri*, eta abar, baina
hala ere *zeuen*, plurala gaineraturik, forma
berriagoa baita. Axularrek, ordea, *neurk*, ergati-
bo kasuan, eta gisa horretakoak dakartza, azke-
nengo -r eta guzti. Berdin gertatzen da *neuror*,
neror, *nerori*, *neroni*, *zerori*, *zeroni*, *euror*, *heror*,
herori, *heroni*, *geuror*, *geurok*, *gerok*, eta abar,
formekin gradua galdu gabeko seinalatzaileaz
berrindartzen direnean (A). Nabarmena denez
Gipuzkoako hizkeretan *nere* lehenengo pertsona-

behin, *çure* / *çueure* forma agertzen da, hau da: zu *eure*. Haurra: 1.º *Ikhus-açu ea pairatzen-duçun gaitza ez-duçun merecitu eta ea ez-duçun ceronec çueure-buruaren-gaiñera eror-araci. Ecen çure-faltaz soffritzen-baduçu, cer yustuagoric passienciarequin soffri-deçaçun baiño çauribat çure escuz çueure-buruari erreportchatzeoric, itzul-etzatzu çure-beguiac çure bekhatu-iraganen gainerà*, 94 orr. Beste alderdi batetik: *huntan gueroni gure-buruen-contrà altchatzen-garenaz gueròz*, 37 orr. eta *guerrec gure-burua contraria-guiñeçaque*, 209 orr., edo *cerèn hori baitda gauça bat gure disposicionetarie bicitze izpiritualean eguiten-dugun progotchutic*, 216 orr. Hurrengo frasean *çure* dokumentatzen da: *Ikhas-açu çuc-erè orobat maiz çure-baitan sartzen*, 93 orr.

(A) Ithurri-ren gramatikak dioenez, 17 eta 18 orr.: "Au lieu de *nihaur* et *nihaurek*, on dit aussi *neror* (A., 295; H., 55), *nerori* (D.) et *nerorrek* (H., C., 302), ou *neuror* (L., 329) et *neurorrek* (L., 259) ou *neroni* (Har., 331; C. 214) et *neronek* (A., 316; H., 60; C., 182)", "Au lieu de *hihaur* et *hihaurek*, on dit aussi *heror* (H., 55), *herori* (La., 12) et *herorrek* (H., G. I., 228), ou *euror* (L., 160) et *eurorrek* (L., 268) ou *heroni* (Van Eys, 94) et *heronek* (Har., 325)", "Au lieu de *zuhaur* et *zuhau-
rek*, on dit aussi *zeror* (H., 57), *zerori* (A., Bl; C., 195) et *zerorrek* (A., 234; C., 195), ou *zeroni* (C., 83) et *zeronek* (C., 83)", "Au lieu de *guhaur* et *guhau-
rek*, on dit aussi *geror* (H., 56), *gerori* et *gerorrek* (H., C., 58), ou *geuror* (L. 333) et *geurorrek* (L. 262), ou *geroni* (Van Eys, 94) et *geronek* (C. 58)". Laburpenak honela dira:

A.: Axular, *Gueroco guero*, bigarren edizioa.

H.: Harriet, *Gramatica eskuaraz*, 1741.

D.: Duhalde, *Meditacioneac*, édition de 1809.

C.: Chourio, *Jesu-Christoren Imitacionea*, 1720.

L.: Leizarraga, *Iesu-Christ gure Iaunaren Testamentu berria*, 1571.

Har.: Haraneder, *Philotea*, 1749.

G.I.: *Gudu izpiritualea*, 1750.

La.: Larramendi, *El imposible vencido*, édition de 1853.

Van Es: *Grammaire comparée des dialectes basques*, 1879.

(-) eu (r) (-)
 eta
 eor- (* - eor)

rako forma bakar bezala finkatu da horrela bere jatorrizko zentzua suntsiturik. Horren ondoan badira, ordea, *ere*, *zere* eta *gere*, maiz bokal arteko -r- galtzen dutela irauten duten lekuetan (B). Hemen sartu behar ditudala uste dut Saraitzuko *nore* eta Zuberoa aldeko *nore*, *ore* zaharrek, Mitxelena-k bere Euskal Fonetika Historikoan, 4.8(b), 102 orr., eta 4.3, 92-93 orr., 1961-garreneko edizioa, **iau* > *eu* bihurtzen dela esanik, *ñaur*, *nihau* eta gisa horretakoen parean ezartzen baditu *ere* (D), uste baitut *nihaur*, *ihaur*, *zuhaur*, *guhaur* eta horrelakoak askozaz *ere* formazio berriagokoak direla, edo nahi baldin bada berrituak. Izan ere hauen genitibo edutezkoa zabal agiri da *nihaur*, *hiaur*, *zuhaur*, *guhaur*, eta gisa horretakoen itxuran, desinentzia bezala -*en* berriagoa harturik. Erronkarrin *ñaur* formaren ondoan *ñore* eta *yaur* delakoarenean *yore* bildu baldin badira, agian *nehor* > *ñor* bihurtu zen bezala, **neore* > *ñore* bihurtu zen eta *yire* indartu gabea *ere* [j] bat hastapeanean duela agertzen da: *Jorea yire ta enea bien*

(B) R. M. Azkue-k *Morfología Vasca* delakoan, Bilbao 1925, uste du -*er*-erdian berretzen dena intensitibitateko graduatiboa dela eta pertsona seinalatzaileei, azkenengo bokala suntsiturik, eta bigarren pertsonarenaren zero elementuari eransten zaiela, eta baita galdurik omen den seinalatzaile baten *b* kontsonanteari ere, cfr. § 341, 219 orr.

Halaber uste du Bizkaiko *neu nerau* formatik datorrela eta honen analogiaz sortu direla *eu*, *geu*, *zeu* eta *zeuek*, cfr. § 343, 221 orr.

Halaber uste du *bere* hirugarren graduko singularra dela eta erdaren influentziaz erabiltzen dela lehenengo eta bigarren gradurako *beronen* eta *berorren* formen ordez: "El hecho de que las lenguas románicas que nos rodean con sólo decir "su" en fr. "son o sa" y en plural "leur" denotan "de este, de ese, de aquel, de estos, de esos, de aquellos", este hecho hace que digamos muchos *bere* no sólo cuando significa "su, de él, de aquél mismo", sino también cuando equivale a "de este, de ese", sustituyendo a *beronen*, *berorren* como en varios ejemplos que se leen en Micoleta y otros autores", § 345, 222 orr.

Ez dago zertan esanik ez dugula hontzat hartzen errotik beretik Azkue-k azaldurikako ikuspegi hau.

(D) *Textos arcaicos vascos*, Madrid 1964, 2.2.5., 44 orr. delakoan ere eritzi hori du "disimilación... que se obserba en el vizc. *geuk* "(por) nosotros mismos", a partir de *guhaurk*, etc. Cf. *FHV*, p. 92 s."

(-) eu (r) (-)
 eta
 eor- (* - eor)

(R-bid), dakar Azkue-k bere hiztegian (E). Etcheberry, *Testament zaharreko eta berrico istorioa* liburuaren egileak, Bayonan 1874, *nihoni*, 39 orr., *hioni*, 7 orr., dakartza, nominatibo kasurako erabilirik biak, berez datiboko formak badira ere, *guhonec*, 199 orr., *zuhonec*, 197 orr., ergatibo kasuan, baina *nihaurtaz*, 25 orr., instrumental kasuan. Formok argi eta garbi erakusten dute *-haur* erantsia seinalatzailea dela eta lehenengo zein bigarren gradurako berdin erabil zitekeela eta *-hon-* delakoarekin txandakatu —beste testo batzuetan *-on-* eta *-or-* direlakoekin txandakatzten da gorago ikusi dugunez; begiratu Leizarraga ere (1571): *ni neuror*, Corinth. II, XII, 13, *nic neurorrec*, id, X, 1, *hi euror*, S. Lvc., XXIII, 18, *hic... eurorrec*, Othoitzac, "Lectionearen studiatzeracoan erraiteco orationea", *gueuror*, Galatianoe., II, 17, *gueuroc*, S. Lvc. XXII, 71, eta ezaguna da lehenengoa, *hon-*, lehenengo gradurako finkatu dela historian zehar eta bigarrena, *hor-*, bigarrencorako—. Etcheberri-k sistema zaharrekoak ere badakartza: *ni neroni*, 221 orr., nominatibo kasurako, *ceroniec*, 210 eta 223 orr., nominatiboa bata eta ergatiboa bestea.

Jean Haranederrek *Gudu Izpirituala* delakoan, Tolosan 1750, *ceroni*, 112 eta 113 orr., nominatiborako dakar, *ceronec*, 94 eta 95 orr., ergatiborako, *gueroni*, 37 orr., nominatiborako, baina *guerorrec*, 209 orr., ergatiborako. Ikus (A) nota.

Leizarraga baitan *eurorri*, zeharo reflexiboa den forma dokumentatzen da, *eure* artikulu hurbilez indartu gabea erabiliz gero *burua* hitzaren bidez egiten den zentzu berberekoa, Ifarraldeko

(E) Mendigacha-k Azkue-ri egin zizkion kartetan, cfr. *Euskera* II (1957 —nik neronek argitara nituen—, badakartza *gore* eta *guiaren* —agian *giuaren*— ere, bata *geure* delakoarekin zer ikusia duena, dirudienez, eta bestea *guhauren* formarekin. Ikus: *eta ssiten bada gore valletik*, *Erronkariraino*, 128 orr.; *gu isarengutuk yire bi altetarik*, *bapana giuaren altetik*. 169 orr.; *ezaud oboro isartan zeren ñore begi minareki errenglon cuen eskritiagatik baratunaz erdi utsitruk*, 143 orr.; *yaur yaz nausi*, 'tú eres dueño', 153 orr.

norman *euri* datiboa ez baita erabili izan, Bizkaian erabili izan dugun bezala. *Bere* oinharri harturik, ordea, inon ez da datiborako **beri* erabili izan. Bizkaian, gainera, ez dugu *neuror*, *euror*, eta horrelako forma indarturik, ezta *neroni* ere, Gipuzkoan duten bezala. *Neu*, *eu* eta abar besterik ez, *ni neu* eta ez *ni neuror* eta abar. Datiboa egiteak ez digu reflexiborik sortzen.

Haurra testoa: *Eztraucac eurorri equinen imagina ebaquiric, ez eceinere figuraric; ceruan garayan diraden gaucenic, edo beheanean lurrean, edo vretan lypean diradenenic. Eztituc hec adoraturen ez ohoraturen.* Ikus *Catechisme*, Hamar Manamendvez'', eskuz numeratuz gero 23 orr. Beste leku baten testo bera beste era batera dugu: *Eztraucac eure buruari imagina ebaquiric equinen, ez irudiric batre ceruan garayan diren gaucenic, ez vretan lurraren azpian direnenic. Eztituc hec adoraturen ez cerbitzaturen.* Ikus *ABC*, "Lehen tavla". Argi eta garbi dago *eztraucac eurorri equinen imagina ebaquiric* alderdi batetik, eta bestetik *eztraucac eure buruari imagina ebaquiric equinen* gauza bera direla eta biak reflexiboak oso osoan. *Eure* hitzak, alabaina, ez du reflexibotasun osorik sortzen *buruari* hitzik gabe. Indartuak bai.

Leizarraga-k genitibo edutezkoz *eure* eta horren parekoak erabiltzen ditu. Forma nominalizatuak direnez gero deklinatu egin daitezke, baina berez berez ez dute genitiboa baino, gora-gori ikusi dugunez, mendebaldeko joerak salbo. *Euror* eta halako forma indartuek, alabaina, kasu guztietan erabil daitezke, mendebaldeko *eurok*, *eurak* pluralak bezala. Horrela *hic fededuc? auc euror baithan Iaincoaren aitzinean*, Leiz. Romano., XIII, 22, *hieuror*, id. *S. Lvc.*, XXIII, 18, *hic eurorrec*, ikus *Othoitz* *ecclesiasticoen forma*, eskuz numeratuz gero 12 orr., *cerdioc eurorrez?*, Vulg. 'quid dicis de teipso?', id., *S. Ioan*, I, 22, edozein modutan ere beti bigarren pertsona beste nonbait markaturik, beste pertsonetan ere bakoitza berearekin doala.

(-) eu (r) (-)

eta

eor- (* - eor)

Bere deklinaturik eta *bir-* perrekailuaren exenpluak.
Batzu, batzuek, batzuak, batzuok zenbait autoretan.

EUSKARA BATURAKO ZER ERABILI DAITEKEEN

Ene ustez gradua duten seinalatzaileek bide hautarik ibil daitezke problema handiegirik sortu gabe:

1. Nominatibo singularrerako *hau, hori* eta *hura*. Sistematik kanpo *haina*, erdaraz 'el tal, la tal' gutxi gora behera erabiltzen den gisara, baita ere *hain...-a*, ikusi dugunez.

2. Ergatibo singularrerako *honek, horrek, hark*, eta jakina, *hainak*.

3. Datiborako *honi, horri, hari*, eta *hainari*.

4. Genitibo edutazkoa: *honen, horren, haren* eta *hainaren*.

5. Genitibo leku denborazkoa: *honetako, horretako, hartako*.

6. Instrumentala: alderdi batetik *honez, horrez, harez* eta bestetik *honezaz, horrezaz, harzaz* Euskal Herri osoko desinentzia zaharrenari eutsirik.

7. Soziatiboa edo komitatiboa: *honekin, horrekin, harekin*.

8. Motibatiboa: *honegatik, horregatik, hargatik* edo eta *honengatik, horrengatik, harengatik* genitibo edutezkoaren gainean erabili nahi baldin balitz.

9. Destinatiboa: *honentzat, horrentzat, harentzat*.

10. Inesiboa: *honetan, horretan, haretan*.

11. Elatiboa edo ablatiboa: *honetarik, horretarik, hartarik*.

12. Adlatiboa: *honetara, horretara, hartara* eta oinharri hori berori harturik adlatibo bukatuzkoa, bide zuzenezkoa eta destinatiboa.

13. Nominatibo eta ergatibo pluralerako: *hauk, horiek, hek* eta sistematik kanpo *hainak* alderdi batetik eta *hainek* bestetik. Edo bestela *hauek, horiek, haiek*. Egia esateko lehengoek tradizio zaharraren aldetik literatura batu baterako halako eite berezi bat dute.

14. Datiboa: *hau*, *horiei*, *hei*, edo bestela *hauei*, *horiei*, *haiei*, eta sistematik kanpora *hainei*.

15. Genitibo edutezkoa: *hauen*, *horien*, *heien*, edo bestela *hauen*, *horien*, *haien*, eta sistematik kanpo *hainen*.

16. Genitibo leku denborazkoa: *hautako*, *horietako*, *hetako*, edo bestela *hauetako*, *horietako*, *haietako*.

17. Instrumentala: *hauzaz*, *horiezaz*, *hezaz*, edo bestela *hauezaz*, *horiezaz*, *haiezaz*.

18. Sozietiboa edo komitatiboa: *hauekin*, *horiekin*, *hequin*, edo bestela *hauekin*, *horiekin*, *haiekin*.

19. Motibatiboa: *haukatik*, *horiekatik*, *hegatik*, edo genitibo edutezkoaren gainean eraikirik *hauengatik*, *horien-gatik*, *heiengatik*. Bestela *hauekatik*, *horiekatik*, *haiekatik* alderdi batetik eta *hauengatik*, *horiengatik*, *haiengatik* bestetik.

20. Destinatiboa: *hauentzat*, *horientzat*, *heientzat*, edo bestela *hauentzat*, *horientzat*, *haientzat*.

21. Inesiboa: *hautan*, *horietan*, *hetan*. Bestela *hauetan*, *horietan*, *haietan*.

22. Elatiboa edo ablatiboa: *hautarik*, *horietarik*, *hetarik*. Bestela *hauetarik*, *horietarik*, *haietarik*. Desinentziaz *-tik* erabiliz gero eskema berbera.

23. Adlatiboa: *hautara*, *horietara*, *hetara*. Bestela *haue-tara*, *horietara*, *haietara*.

24. Oinharri hori berori harturik adlatibo bukatuzkoa, bide zuzenezkoa eta destinatiboa.

Beste alderdi batetik indarturikakoen artean *bera* singularra hartu behar dela ez dago dudarik batere. Jakina, batzutan indarra apaldurik erabiltzen dugu. Badirudi, ordea, *beror* hain egokia arkaikoezia iruditzen baldin bazaio askori, *berau* eta *berori* formetan berezirik hartu behar dela, gero *beronek* alderdi batetik eta *berorrek* bestetik eginik.

Pluralerako *berak* eta *berok*, bigarren hau gradu bietarako, mendebalaldeko *eurak* eta *eurok* hartu nahi ez baldin badira. Edozein modutan ere *eurak* delakoak hobeto egiten du oposizioan duen singularrarekin berezkuntza, zeren *berak* ergatibo singularra ere izan baitaiteke. *Beraiek* berriagoa, inoiz kontesto berezi batzutan *berark* formaren parean Zuberor alderako ere dokumentatu dudana, bigarren mailan utziko

nuke inolako dudarik gabe. Jakina, *berak* formaren ergatiboa *berek* denezgero, *eurak* hartzekotan berezi egin beharko lirateke *eurak* eta *eurek*, mendebalaldean hala egiten ez bada ere. Alegia, *gizonek berek* esan beharrean *gizonek eurek* nahi ta nahiezkoa izango litzateke aurreko ergatiboa *-ek* forman baldin badator. Bada beste bide bat ere: bakarrik darabilgunean *eurak / eurek*, bigarrena ergatiborako, esatea eta beste baten ondoan datorrenean *gizonek berek* eta gisa horretakoak egitea.

Honek beste hau ere badakar: eta nolako formaz hartu *neuror*, *heuror*, *zeuror* direlakoak? Arkaikoe gitzat hartzen baldin badira *eurak* *berak neroni* eta abar bihurturik? Gipuzkoako euskalkirako Larramendi-k eta Lardizabal-ek beren gramatiketan *nerau* eta *zerori* normalizatuak hartu zituzten, baina nik maiz entzun izan dudana *neroni* izan da. Edozein modutan ere problema nominatiboa nola erabili besterik ez da eta *berau* eta *berori* hartuz gero analogiak *nerau* eta *zerori* eskatzen du. Gainera *neuror* eta *zeuror* formen aurretik ditugunak **neuraur*, **zeuraur* besterik ez dira, eta *nerau* normala genduke. Jakina, *ni nerau*, *nik neronek*, eta abar, erabiltzea normala da.

Bide horretatik pluralerako *gerok* eta *zerok* dator, *geurok* eta *zeurok* zaharragoak bazterturik, Bizkaitarroi *geu* eta *zeuok* esaten dugulako —Azkue-k *zeurok* dokumentatu zuen— hain atsagin egiten bazaizkigu ere.

Jakina *bere* formaren ondoan *beure* ere sar daiteke, inoiz edo behin indarrez markatu nahi baldin bada erabiltzeko, Etcheberri medikuak egiten duenez. Gainera *bere* formaren erabiltzeko moduari eutsirik *nik neure*, *zuk zeure*, eta abar, gutxienez distribuzioak horrela eginik, erabili beharko lirateke. Jakina *gerok gure*, leizarragaren normaren arauera.

Bat formaren pluralerari ari garela, *batzu* nominatiborako finkatzea ez legoke gaizki, eta *batzuk* ergatiborako. Horretara *batzuek*, eta bereziki *batzuok*, artikulu pluraleraz markaturikakoentzat geldituko lirateke —agian Tartas-ek nominatiborako darabilen *batzuak* alde batera utzirik, eta Micoleta-k ere badarabilena *batzuok* eta *batzuk* formen ondoan ()—. Baina zer egin mendebalaldeko *nortzuk*, *zertzuk*, *zeintzuk*, *bitzuk* —*bitzuok* formak ez luke problemarik izango— eta abar, kasu bietarako modu bereberean erabiltzen direnekin? Sortu ere markarik hartzen ez duena singularizat utzirik, plurala

bereizteko sortu dira, beste alderdietan *nor*, *zer*, *zein* direlakoek ez baitute ez singularrik eta ez pluralik markatzen. Dauden daudenean utziko genituzke? Baina, orduan, mendebalaldekoek konturatu gabe beti *batzuk* esateko joera hartuko lukete. Ifarraldean korritzen duen *zertsu* forma, *-ts-* duela, beste zerbait da.

Jakina, *batzu* hartuz gero *batzuri*, *batzuren*, *batzutako*, *batzuz*, *batzurekin*, *batzugatik* / *batzurenгатik*, *batzurentzat*, *batzutan*, *batzutarik* / *-tik*, *batzutara*, *batzutaraino*, *batzutarantz*, *batzutarako* formak dira normalak. Bestelako *batzuei*, *batzuoi*, *batzuen*, *batzuon*, *batzuetara*, *batzuotara*, eta abar artikuluz markaturik agertuko lirakete. Ez dakit, ordea, egungo euskaldunek, artikuluz plural hurbila duten formak, *batzuok* eta ondorik datozenak alegia, alderdi batera utzirik, problemarik ez baitute sortzen, bereizkuntza hori egingo duten, lehengoek ere beti lokabe samar ibili izan baitira eremu horretan.

Jakina, *batzuak* erabili nahi baldin balitz nominatiborako ez legoke gaizki. Gainera, bertsolari saioetan piska bat ibili izan denak behin baino gehiagotan aditu izan du forma hori puntuak eskaturik ondo zetorreanean, ohitura zaharra gorde-rik, baina esan nahizko bereizkuntzarik egin gabe.

Hala ere *batzuk* erabilirik Micoleta-k *batzuak* eta *batzuok* bereizten ditu. Guk Bizkaian, egungo egunean, *batzuk* Micoleta-k bezala erabilien, ondorik *batzuetan*, *batzuetako* eta abar egiten ditugu, baina *batzuri*. Ez, ordea, *batzutan*, *batzutako* eta abar.

Halaber *hau* Axularrek darabilen formaren ondoan Leizarraga-k *hauei* ematen du, artikuluz plurala duten deklinazioko paradigmek eraginik, gero *hautan* eta horrelakoak hautatzen baditu ere. Horregatik *hauk* hobetsirik ere, gero *hauei* zabaltzea nahiago balitz ez legoke problemarik.

Edozein modutan ere proposatzen ditudan bideok ene ustez eztabaidatzekoak dira, geroago, posible baldin balitz, bide berera guztiok etor gaitezten, gure hizkuntzari behar duen estimua, maila eta indarra emanik.